

SISETURVALISUSE ASUTUSTE VAJADUSED VÄLISKESKKONNAST TULENEVATE ÜLESANNETEGA TOIMETULEKUKS JA NENDE DÜNAAMIKA 2017–2022

RAUL SAVIMAA

Võtmesõnad: turvalisus, migratsioon, raske ja organiseeritud kuritegevus, küberkuritegevus, terrorism

Ülevaade. Artikkel kirjeldab siseturvalisuse asutuste väliskeskkonnast tulenenud ülesannete, vajaduste ja võimelünkade väljaselgitamist Euroopa Komisjoni rahastatud projektis ILEAnet aastatel 2017–2022 ning projekti raames korraldatud uurimuse tulemusi. Projektis teostati üheksa dokumendianalüüsi ja rahvusvahelist küsitlust ning koguti täiendavat teavet projekti praktikute koostööportaalis käsitletud teemade põhjal. Projekt ILEAnet keskendus Euroopa riikide siseturvalisuse asutuste vajadustele projekti alguses määratud neljas fookusvaldkonnas – organiseeritud kuritegevus, küberkuritegevus, ebaseaduslik ränne ja terrorism – ning kolmes nendega seotud teemas (kuritegevuse rahastamine, tehnoloogilised lahendused kuritegevuse vastase võitluse toetamiseks ning isikute vanuse määramine). Kuna vaadeldud perioodi jäi ka COVID-19 pandeemia ning Venemaa Föderatsiooni sissetung Ukrainasse, siis uuriti 2022. aasta kevadel täiendavalt ka nende sündmuste mõju siseturvalisuse asutuste vajadustele eeltoodud valdkondades.

SISSEJUHATUS

Projekti ILEAnet¹ eesmärk oli aastatel 2017–2022 arendada siseturvalisuse valdkonna praktikute võrgustikku Euroopas ning toetada teadus-, arendus- ja innovatsioonitegevusi siseturvalisuse valdkonnas paremaks toimetulekuks asutuste ees seisvate ülesannetega. Projektis osales 21 siseturvalisuse asutust, õppeasutust ja muud organisatsiooni 17 riigist.

Siseturvalisuse valdkonna asutuste toetamiseks ning nende vajaduste ja võimelünkade väljaselgitamiseks töötati projektis välja kolmeetapiline protsess (Rybicki, 2022, p. 17; Savimaa, 2022, p. 10). Esimeses etapis selgitati välja, millised on asutuste peamised probleemid ja vajakajäämised, et tulla edukalt toime siseturvalisuse väliskeskonnast tulenevate ülesannetega peamistes fookusvaldkondades: organiseeritud kuritegevuse, küberkuritegevuse, ebaseadusliku rände ja terrorismi tõkestamisel ning nendega seotud teemades. Selle põhjal uuriti teises etapis erinevates riikides toimivaid häid meetodeid ja loodi veebipõhine teadmuskeskond Knowledge Factory, mis sisaldas teemakohaseid juhiseid ja soovitusi. Nende probleemide korral, kus sobivad kogemused ja lahendused puudusid, hakati kolmandas etapis otsima võimalikke arengusuundi ja uudseid lähenemisi väljastpoolt siseturvalisuse valdkonda, et pakkuda valdkonnale arendus- ja innovatsioonivõimalusi. (Rybicki, 2022, p. 17).

Selline kolmeetapiline tsükkel viidi läbi iga fookusteemaga.

Projekti ILEAnet raames välja töötatud kolmeetapilist protsessi siseturvalisuse asutustele väliskeskonnast tulenevate ülesannete, vajaduste ja võimelünkade väljaselgitamiseks dokumendianalüüsile ja küsitlusele tuginedes, selle põhjal häid kogemusi jagava veebipõhise teadmushalduskeskkonna loomist ja tutvustamist ning lisaks väljastpoolt siseturvalisuse valdkonda siseturvalisusele sobivate arendus- ja innovatsioonideede analüüsimist ja levitamist soovitatakse hea näitena kasutada ka teiste arendus- ja innovatsiooniprojektide juures siseturvalisuse valdkonna arengu kiirendamiseks ning väliskeskonna trendidega paremaks kohanemiseks. (Rybicki, 2022, pp. 23–24)

¹ Innovation by Law Enforcement Agencies networking (ILEAnet). Euroopa Komisjoni rahastusprogrammi Horisont 2020 grandileping 740714. DOI 10.3030/740714. <https://cordis.europa.eu/project/id/740714>.

1. ANDMETE KOGUMISE METOODIKA

Projekti ILEAnet raames alustati 2017. aastal praktikute vajaduste ja võimelünkade uurimist neljal teemal: **ebaseaduslik ränne, organiseeritud kuritegevus, küberkuritegevus ning terrorism.**

Vajaduste analüüsiks koguti lähteandmed kolme tüüpi allikatest (Savimaa, 2022, p. 10). Kõigepealt viidi iga teema kohta läbi dokumendianalüüs, mille raames uuriti EL-i strateegilisi ja poliitikadokumente, teadus- ja arendusprojektide tulemeid ning sobivuse korral ka liikmesriikide vastavaid dokumente. Keskmiselt tuvastati ning analüüsiti iga teema kohta 23–35 dokumenti. Dokumendianalüüsiga tuvastati peamised probleemkohad ja potentsiaalsed võimelüngad. Selle põhjal koostati ja viidi 2018. aasta kevadel EU Survey veebikeskkonnas läbi neli küsitlust, millele vastasid projekti võrgustiku liikmed ja koostööpartnerite esindajad. Küsitluse tulemusena jõuti siseturvalisuse praktikute reaalsete vajadusteni uuritavate teemade lõikes. Täiendavalt vaadeldi ILEAneti praktikute veebiportaali vestlustes esile kerkinud teemasid ja nende vastuseid, mis samuti kajastasid aktuaalseid probleeme ja võimelünkasid.

Seniste analüüsides tulemusena tuvastati vajadus täiendavalt uurida **kübertoetatud ja kübervõimaldatud kuritegevust** (Savimaa, 2018, p. 10). 2018. aastal korraldatud dokumendianalüüsi hõlmati ka Euroopa koostööprojektide tulemeid ning mitmeid publikatsioone ja teadusartikleid. Vastav küsitlus viidi läbi 2019. aastal.

Esimese viie uuringu tulemusena selgus, et kõigis teemades peetakse oluliseks saada täiendavat tuge **finantstehingute menetlemiseks**, kuna see on sageli võti organiseeritud kuritegevuse, küberkuritegevuse, terrorismi ja ebaseadusliku rände mahitamise rahastamisel. Seetõttu keskendusid kuues dokumendiuring ja küsitlus 2019. aastal just sellele teemale. (Savimaa, 2019, p. 95)

Ebaseadusliku rände tõkestamise uuringust ja 2018. aasta ILEAneti konverentsi aruteludest selgus vajadus täpsemalt uurida **ebaseadusliku rände tõkestamise toetamist kaasaegsete tehnoloogiate abil**. Dokumendianalüüs ja küsitlus viidi läbi 2019. aastal. (Savimaa, 2022, p.18)

Migratsioonikontrolli ja ebaseadusliku rände probleemistikust tõusis ka kolmas täiendava uurimise teema – **isikute vanuse määramine**. Teema oli ka peateemaks ILEAneti 3. konverentsil 2020. aastal. Dokumendianalüüs ja küsitlus viidi läbi aprillis-mais 2021. (Savimaa, 2022, pp. 18–19)

Siseturvalisuse väliskeskond muutus aastatel 2020–2022 märgatavalt. COVID-19 pandeemia tõi uusi ülesandeid nii avaliku korra tagamisel ja sisepiiride kontrolli ajutisel taastamisel kui ka asutuste enda toimepidevuse korraldamisel. Venemaa Föde-

ratsiooni (edaspidi VF) sisetung Ukrainasse ja sõda Ukrainas on toonud kaasa uued kohustused massilise põgenikerändega tegelemisel ning siseturvalisuse valdkonna valmisoleku tõstmisel potentsiaalsete välisohtude tõttu. Seetõttu viidi 2021–2022 läbi täiendav uuring, et võrrelda varasemate uuringute tulemuste kestlikkust ning **valdkonna vajaduste ja võimelünkade trende**. Dokumendianalüüs viidi läbi 2021. aasta sügisel ning küsitlus 2022. aasta kevadel. Kokku viidi projekti ILEAnet raames läbi üheksa dokumendianalüüsi ja küsitlust.

2. MUUTUSED VÄLISKESKKONNAS

Väliskeskkonna muutusi uuriti projekti viimasel aastal täiendavalt selleks, et tuvastada, kas projekti ILEAnet varasemate uuringutega tuvastatud siseturvalisuse asutuste vajadused ja võimelüngad ning nende põhjal antud soovitused on endiselt asjakohased ka projekti lõppedes 2022. aastal. Selles peatükis on kokkuvõtlikult esitatud uuringus (Savimaa, 2022, pp. 20–23) toodud ülevaade muutustest siseturvalisuse väliskeskkonnas.

Olulisim **immigratsioonitrend** EL-i on 2022. aastal tulenenud VF sisetungist Ukrainasse ja sealsetest põgenikest. Hinnanguliselt lahkus Ukrainast veebruarist oktoobrini u 7,8 miljonit isikut, peamiselt Poolasse, aga ka teistesse riikidesse (UNCHR, 2022). Juunist oktoobrini 2022 on lahkumine pigem stabiliseerunud ning toimub ka tagasi-ränne Ukraina lääneossa. Samas on taas kasvanud ka **ebaseadusliku rände** surve EL-i. Kuigi rändevood vähenesid 2020. ja 2021. aastal COVID-19 pandeemia tõttu, siis on 2022. aasta esimese kaheksa kuuga EL-i piiridele jõudnud taas rohkem illegaalseid immigrante kui 2016. aastal (Frontex, 2022).

Lisaks senistele marsruutidele Lääne-Balkanil ja üle Vahemere tekkisid 2021. aastal uued mahitatud marsruudid, mh Valgevene kaudu EL-i piirini Poolas ja Leedus, mis on näide mahitavate riikide või organisatsioonide globaalsete geopoliitiliste huvide määngust. Arvestades ka mõne aasta tagust lühiajalist rändeteed läbi VF-i Soome piirile, on vajadus tagada piiril füüsiline turvalisus ja turvalisus massiimmigratsioonikatsete korral jätkuvalt aktuaalne kõigi EL-i piirilõikude puhul. (Savimaa, 2022, p. 20)

Jättes kõrvale Ukraina sõjast tuleneva, on **organiseeritud kuritegevus** endiselt peamine oht EL-i sisejulgeolekule. Ligikaudu 40% EL-i kuritegelikest võrgustikest on seotud ebaseaduslike uimastitega kauplemisega. Samal ajal kasutab üle 80% kuritegelikest võrgustikest legaalseid äristruktuure. Korruptsioon ja seaduslike äristruktuuride

kuritarvitamine on Euroopas tõsise ja organiseeritud kuritegevuse põhijooned. Kaks kolmandikku kurjategijatest kasutab korruptiivseid võtteid regulaarselt. (Europol, 2021a, pp. 10–11) Europol toob välja kolm tulevikuvaldkonda, kuhu organiseeritud kuritegevusel võib olla huvi tungida ja aktiveeruda: digitaliseerumine, geopoliitilised tegurid ja roheline üleminek (Europol, 2021a, pp. 92–93).

Küberkuritegevuses on lunarahanõuded ja kelmused on endiselt aktuaalsed. COVID-19 pandeemia tulemusel on tekkinud mitmeid andmepüügikirju, mis jälgendavad tervishoiuasutusi (Kelly, 2021). Näiteks said isikud e-kirju ja kõnesid, milles lubati neile vaksineerimist COVID-19 vastu, kui nad esitavad küsitud isikuandmed, või saada nõu tervishoiutöötajalt, kui nad vajutavad vastavale lingile (Finances Online, 2022).

Kuigi **terrorirünnakute** arv on viimastel aastatel stabiilne, on märgata mõningaid suundumusi: 2020. aastal kahekordistus Euroopas (EL, Šveits ja Ühendkuningriik) lõpule viidud džihaadirünnakute arv võrreldes 2019. aastaga. Reisimise ja füüsiliste kohtumiste piirangud tõid kaasa terroristliku ja äärmusliku sisu ja võrgustike tarbimise suurenemise internetis. Rünnakuid viisid läbi üksikosalejad. Ründajatel oli erinev taust, mis teeb ennetamise keerulisemaks. Terroristide radikaliseerumine jätkub vanglates. (Europol, 2021b, pp. 7–9)

3. SISETURVALISUSE ASUTUSTE VAJADUSED JA VÕIMELÜNGAD

2017. aastal korraldatud dokumendianalüüsi tulemusena tuvastati **ebaseadusliku rände tõkestamisega** seondult 12 probleemset teemat, mille puhul toodi siseturvalisuse asutuste juures esile vajakajäämisi. 2018. aasta küsitluse tulemusena nimetasid praktikud neist kolme peamisena teabe kogumist illegaalselt immigrantidelt, koostööteabe jagamise puudulikkust EL-i asutuste ja riiklike siseturvalisuse asutuste vahel ning võltsitud dokumentide tuvastamist. 2022. aastal oli vastanute jaoks kõige olulisem probleem võltsitud dokumentide tuvastamine. Tähtsusele teine probleem oli jätkuvalt koostööteabe jagamise puudulikkus EL-i asutuste ja riiklike siseturvalisuse asutuste vahel ning kolmandana toodi välja ebaseaduslikult sisenevate kolmandate riikide kodanike registreerimise keerukus dokumentide puudumise korral. Võrdluseks võib märkida, et ebaseaduslikult sisenevate kolmandate riikide kodanike registreerimine oli 2018. aastal uuringus alles 11. kohal. Seda võib põhjendada sellega, et kui 2018. aastal toimunud suurema rändesurve tõttu oli taustateabe kogumine ja olukorrateadlikkuse saavutamine kriitilisem kui registreerimise täpsusega seotud aspektid. 2022. aastal oli illegaalselt immigrantidelt teabe kogumine (2018. aasta küsitluse

põhjal olulisim probleem) potentsiaalse lahendamist vajava teemana neljandal kohal, mis näitab, et selle tähtsus on endiselt väga suur. (Savimaa, 2022, pp. 30–31)

Organiseeritud kuritegevuse menetlemise ja tõkestamise valdkonnas töid 2018. aasta küsitlusele vastanud kolme olulisima vajakajäämisena välja finantsuurimiste läbiviimise vähest tulemuslikkust, ebapiisavat koostööd uimastitega kaubitsemisega võitlemisel ning ebapiisavat teabe jagamist EL-i turvalisusega seotud asutuste ja riiklike korrakaitseasutuste vahel. 2022. aasta küsitluse tulemused näitasid, et olulisimaks probleemiks on tõusnud asutuste ebapiisav koostöö uimastitega kaubitsemisega võitlemisel. Tähtsusest teise vajakajäämisena märgiti teabe jagamist EL-i turvalisusega seotud asutuste ja riiklike korrakaitseasutuste vahel. Kolmandana toodi võrdselt välja kaks probleemi: suurem vajadus ühiste riikidevaheliste uurimusrühmade moodustamiseks ning võltsitud dokumentidega seonduv. Probleemide trendi muutuse ühe põhjusena võib hinnata, et 2018. aastal toodud suurim probleem (finantsuurimiste läbiviimine) oli 2019. aasta aprillis toimunud korrakaitseasutustele suunatud ILEAneti koolitusseminari põhiteema ja ilmselt leiti sealt ka lahendusi. (Savimaa, 2022, pp. 32–33)

Küberkuritegevuse tõkestamise valdkonnas hinnati 2018. aastal kõige olulisemateks probleemideks toimepanijate tuvastamist küberrünnaku tööriistade taga, tumeveebis toimuva ja sealt lähtuvate ohtude tuvastamine ning ebapiisavat rahvusvahelist valmisolekut küberrünnakuteks elutähtsa teenuse taristu toimepidevuse vastu. 2022. aastal oli toimepanijate tuvastamine endiselt peamine probleem, aga teisele kohale oli tõusnud küberruumis laste seksuaalse ärakasutamise kuritegude parem registreerimise vajalikkus ning kolmandale kohale vajadus täiustada korrakaitseasutuste reageerimise, ennetuse ja teadlikkuse tõstmise strateegiaid. (Savimaa, 2022, pp. 31–32)

Terrorismi tõkestamise valdkonnas ei olnud nelja aastaga samuti olulisi muutusi. Kui 2018. aastal olid kolm kõige olulisemat väljakutset teabe jagamine, elanikkonna kaitse ning piirihalduse ja sisejulgeoleku infosüsteemide täiustatud koostalitlusvõime, siis 2022. aastal oli teabe jagamine endiselt olulisim tõhustamist vajav teema. Piirihalduse ja sisejulgeoleku infosüsteemide täiustatud koostalitlusvõime oli tõusnud teisele kohale ning kolmandana toodi välja operatiivkoostöö tugevdamise vajadus, mis oli 2018. aastal neljandal kohal. Elanikkonna kaitse teema oli 2022. aastaks terrorismivaldkonnas langenud seitsmendaks; seda saab seostada terrorirünnakute arvu vähenemisega Euroopas aastatel 2020–2021. (Savimaa, 2022, p. 31)

2019. ja 2022. aastal uuriti ka teemasid, mis on seotud **siseturvalisuse asutuste parema suutlikkusega viia läbi finantsuurimisi** selleks, et toetada organiseeritud kuritegevuse, küberkuritegude, terrorismi ja ebaseadusliku rände mahitamise juhtu-

mitte menetlemist. Vajadused on üldjoontes muutmatuna püsinud. Peamiste probleemidena toodi välja (Savimaa, 2022, pp. 33–34):

- vajalikud on tõhusad volitused edukate finantsuurimiste läbiviimiseks, kasutades mitmesuguseid eritehnikaid;
- vajalik on suurem õigus kriminaaltulu jälitamiseks, arestimiseks ja konfiskeerimiseks, sealhulgas võimalus kiiresti arestida kostja (või sellega seotud kolmandate isikute) vara;
- vajalik on parem võimekus tulla toime uute tehnoloogiliste lahendustega.

2019. aastal oli esikolmikus ka vajadus finantsjuurdluste täieliku ulatuse, potentsiaali ja asjakohasuse tunnustamine raske organiseeritud kuritegevuse ja terrorismi vastu võitlemisel ning vajadus mitte piirata finantsuurimiste ulatust ainult finantskuritegudega. Tundub, et kolme aasta jooksul on enamikus Euroopa riikides teadvustatud laiema pildi nägemise vajadust. (Savimaa, 2022, pp. 33–34)

Nii 2021. kui 2022. aastal küsiti korrakaitseasutuste probleeme ja vajadusi seoses **isikute vanuse määratlemisega dokumentide puudumisel**. Kuigi kahe küsitluse vahele jäi vaid aasta, rõhutati varasema tuvastamisviiside tähtsustamise asemel enam lapsekeskust ja laste kaitset. 2021. aastal olid kolm kõige olulisemat probleemi vanuse hindamise tehnikate täpsus ja usaldusväärsus, tõhusate, järjepidevate ja õigeaegsete menetluste puudumine vanuse kindlaksmääramiseks ja vanuse hindamiseks liikmesriikides ja liikmesriikide vahel ning laste kui täiskasvanute (või täiskasvanute kui laste) võimalikud väärtuvastused esmasel kontaktil korrakaitseasutustega. 2022. aastal tõid vastajad olulisima teemana välja viimati mainitu ning tähtsuselt teine probleem selles teemas oli lapsekeskne, lapsetundlik ja lapse õigusi arvestav lähenemine vanuse hindamisele ja vanuse määramisele. Kolmandana rõhutati võrdselt olulisena vajadust tuvastada ja toetada sisse rännanud lapsi, kes satuvad korrakaitseasutuste tähelepanu alla, kes on „kadunud“ või rändajate smugeldamise või inimkaubanduse ohvrid, ning jätkuvalt toodi esile ka vanuse hindamise tehnikate täpsust ja usaldusväärsus. (Savimaa, 2022, p. 34)

KOKKUVÕTE

COVID-19 pandeemia alates 2020. aastast ning VF-i sissetung ja sõda Ukrainas 2022. aasta veebruarist mõjutas siseturvalisuse valdkonna asutuste protsesse ja tegevust. Siiski näitas uuring, et suurem osa vajadustest ja võimelünkadest traditsioonilistes fookusteemades on püsinud nelja aastaga muutumatuna. Oli ka mõningaid erandeid. 2018. aastal oli ebaseadusliku rände surve suurem kui 2022. aastal ning luureandmete kogumine ja olukorrateadlikkus oli teravam kui registreerimisega seotud aspektid, samas võimaldab 2022. aastal korrektse registreerimise protsess hiljem pikemas perspektiivis paremat teadlikkust ja seetõttu on vastav suutlikkus varasemast olulisem. Seoses terrorirünnakute arvu vähenemisega Euroopas aastatel 2020–2021 ei ole elanike aktiivne kaitsmine praegusel hetkel kriitiline. Pigem on fookus üldisel elanikkonna kaitsel ja paremal valmistumisel kriisideks. Küberkuritegevuse puhul näitas 2018. aasta küsitlus vajadust keskenduda elutähtsa taristu toimepidevuse tagamiseks ja oskustele tumeveebis tegutsemiseks. 2022. aastal keskendutakse pigem strateegilisele ja ennetavale tegevusele haavatavate rühmade kaitseks. Samuti on isikute vanuse määramisega seotud fookus pöördunud lapsekesksusele ja isikute õiguste tagamisele. (Savimaa, 2022, pp. 39–41)

Siseturvalisuse asutuste üldistatud vajaduste ja võimelünkade põhjal – rakendades artikli esimeses peatükis kirjeldatud kolmeetapilist protsessi – sai projekti kestel võimalikuks sobivate lahenduste ja ideede jagamine teadmushalduskeskkonna kaudu, samuti täiendavate arendustegevuste läbiviimine uute võimalike lahenduste leidmiseks näiteks finantsuurimise toetamisel, tehniliste lahenduste kasutuselevõtul küberkuritegevuse menetlemiseks või isikute vanuse tuvastamisel.

RAUL SAVIMAA

Sisekaitseakadeemia, sisejulgeoleku instituudi teadur

E-post: raul.savimaa@sisekaitse.ee

Raul Savimaa on siseturvalisuse arendamisel üle 25 aasta töötanud Politseiametis ning Politsei- ja Piirivalveametis. Ta on turvalisuse ja kestlikkuse valdkonnas osalenud mitmetes uurimis-, arendus- ja innovatsiooniprojektides, olnud erinevate tööühmade, sealhulgas Kriminaalpreventsiooni Nõukogu liige ning kuulunud rahvusvahelisse kriminaalanalüütikute assotsiatsiooni IACA. Raul Savimaa on omandanud teadusmagistri kraadi ja tehnikateaduste doktorikraadi Tallinna Tehnikaülikoolis. Alates 2022. aastast töötab Sisekaitseakadeemia sisejulgeoleku instituudis teadurina.

KASUTATUD ALLIKAD

- Europol, 2021a. *European Union serious and organised crime threat assessment, A corrupting influence: the infiltration and undermining of Europe's economy and society by organised crime*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Europol, 2021b. *European Union Terrorism Situation and Trend Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Finances Online, 2022. 16 Latest Cybercrime Trends & Predictions for 2021/2022 and Beyond. *Finances Online*, January 14, 2022. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://financesonline.com/cybercrime-trends/> [Kasutatud 26.03.2022].
- Frontex, 2022. *EU external borders in August: Highest number of arrivals since 2016*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/eu-external-borders-in-august-highest-number-of-arrivals-since-2016-cNniKc> [Kasutatud 09.09.2022].
- Kelly, P., 2021. Trends in Cybercrime in 2021 and Beyond. *GovNet*, 29 October 2021. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://blog.govnet.co.uk/technology/trends-in-cybercrime-in-and-beyond> [Kasutatud 26.03.2022].
- Rybicki, P., 2022. *ILEAnet Final Recommendations Annex to the Deliverable 4.9: Input to the public report on the ILEAnet findings on Scouting Activities – No 9*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.ileanet.eu/fileadmin/websites/ileanet/documents/Deliverables/Annex_to_D4.9_Final_Recommendations.pdf [Kasutatud 17.10.2022].
- Savimaa, R., 2018. *Deliverable 2.3. Input to the Public Report on the ILEAnet Findings on Challenges & Needs No 3*. ILEAnet project deliverable (for consortium only).
- Savimaa, R., 2019. *Deliverable 2.4. Input to the Public Report on the ILEAnet Findings on Challenges & Needs No 4*. ILEAnet project deliverable (for consortium only).
- Savimaa, R., 2022. *Deliverable 2.10. Input to the Public Report on the ILEAnet Findings on Challenges & Needs No 10*. [Võrgumaterjal] Leitav: www.ileanet.eu/fileadmin/websites/ileanet/documents/Deliverables/ILEAnet_D2.10_PPA_ILEANET-Findings-on-Challenges-and-Needs_Nr10.pdf [Kasutatud 15.08.2022].
- UNCHR, 2022. *Operational Data Portal. Ukraine Refugee situation*. The UN Refugee Agency. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> [Kasutatud 23.11.2022].